

**ውሕልና ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ (ብሓጺር መግለጺ)
ክፍሊ ዜና ሓበሬታ ሰዲህኤ**

ውሕልና ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ ብዝሓለፉን ግዚያዊ ፖለቲካዊ ተርእዮታት ዝተጓገሩ እንተኹነስ፡ ንመሰረት አመጸጽአ ታሪኽና ክቅይሮ ስለ ዘይክኣል ከም ሓደ ጸጸኒሑ ዝተፍእ እሳተጎመራ ጸጸኒሑ ክውላዕ ዝረአ በዚ እዋንዚ ክጠፍእዮ ክድምሰስዮ ዝበሃል ኣይኮነን። ልክዕ ንምጥፍኡን ንምድምሳሱን ይትረፍ ካልኣት ህግዲፍኳ ክንደይ ጸዕርታት ኣካይዱ ኣይሰመረሉን። ህዝቢ ኤርትራ ኣብ ልምዓትን ቁጠባዊ ዕብዮት ንዝሓለፎ ነዊሕ መዋእል ብፍላይ በቲ ሓድሽ ወለዶ፡ ብድሑር ኣገባብ ናውትን፡ ድሑር ኣገባብ ማእቶት ዝግለጽ ገዛእ ርእሱ ኣብ ከባቢና በቲ መዋእል ዝሓሸን ዝበለጸን መሰረት ዝነበሮ ሕብረተ ሰብዮ። ይኹንምበር ሓድሽ ወለዶ ኤርትራ ነቲ ውሕሉል ታሪኽ ብድሑር ናውቲ ማእቶትን፡ ኣገባብ ማእቶት ክገልጽ ከሎ ቀጺሉ ንባዕዲ ይኸስስ። ምእንቲዚ ውሕልና ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ ንኸይዳብን ከይምዕብልን ህዝብና ዘይኮነስ ባዕዳውያን ገዛእትን ፖለቲካዊ ምሕደራኦምን ዝስከምዎ ሓላፍነትዮ ክኸውን ዝግብኦ። ይኹንምበር ኣብ መዓልታዊ ዕላል ዘረባ ክትዕ ዘተ ኣስተምህሮ ኤርትራውያን ነቲ መሰረታውን ቀንድ ውሕልና ታሪኽ ኣብ ኣተሓሕዛኡ፡ ኣካይዳ ማሕበራዊ ናብራ፡ ተክኒካዊ ጸጋማቱ ኣብ ምፍታሕ ዓብይ ግድል ዝሓለፈ ውሕልና ታሪኽ፡ ክሳብ እዚ ሓድሽ ወለዶ ዝተጥቀመሉን መተካእታ ዘየምጽአሉን ኣገባብን ወግዕን ዝሕመን፡ ዝነኣስን፡ ዝውቀስንውን ክኸውን ኣይግብኦን። ክሕመን፡ ክነኣኣስን፡ ክውቅስን እንተደኣ ኮይኑ ከኣ እዚ ሓድሽ ወለዶ ብዝተኣማምን ባህላዊ መሃዝነት እሞ ኣብ ሃገርና ብተግባር ክሰርሓሉ ዝኸእል፡ ንልምዓትን ንናብዮት ማሕበራዊ ናብራ ሓድሽ ኣገባብ ማእቶት፡ ናውቲ ማእቶት ሓድሽ ምሕደራ ክፈጥር ይግባእ። እሞ እስከ ዕብዮት ቀዳሞት ኣቦታትና ንረኣ።

ሕግን ፍትሕን

ኣብ ኤርትራ ኣብ ዝተፈላልዩ መዋእል ህዝቢ ቅድሚ ኣስታት 550 ዓመታት ኣትሒዙ ኣዝዩ ምዕቡል ዝኾነ ቅጥዕን ስነ ስርዓትን ባህሊ ቀሪጹ ዘቆመ ሕብረተ ሰብ፡ ዘኹርዕ ሕብረተ ሰብ ከም ዘለና ክረሳዕ ዘይብሉ ቀንዲ ማእከል ክብርናን ባህልናንዮ። ማይ ቤት፡እንዳ፡ ዓዲ፡ወረዳ፡ ባይቶ፡ ኣውራጃ በዚ መስርዕ ዝጸንኣና ታሪኽ ቁም ነገር ኣቦታትና ኣዝዩ ዘኹርዳናንዮ። ሕግን ፍትሕን እንዳባ ኤርትራ ብሓፈሻ ዘኹርዕ ውሕልና ታሪኽ ውርሻ ሓድሽ ወለዶታት ኤርትራውንዮ። ዴሳ መሬት፡ዕርቂ ኣብ መንጎ ኣሕዋት፡ ሽም ዓዲ፡ ምስሌነ፡ጭቓ

ዓዲ፡ ባይቶ፡ ሕዛእቲ፡ ግራት ሩባ፡ ብስምምዕ ብሕጊ ዝውስነ ገደብ፡ መሰልን ግቡእን ዝውስን ካብ ቀንዲ መሳጢ ሕግን ፍትሕን እንዳባ ኤርትራውያንን፡ ኣብ ገለ መተካእታ ዘይብሉ ምዕሩይን ፍትሓውንን። ይትረፍ ኤርትራውያንስ ወጻእተኛታት ብሕጊ እንዳባ ኤርትራ ተወኪሶም ኣብ ዝለዓለ ዩኒቨርሲቲታት ዘቅረብዎ መጽናዕቲ ጽሑፍ መሰረትኳ ተሰምየምሉን ተመሪቆምሉንንዮም።

ካብቲ ዝገርም ኣብ ታሪኽ ባዕዳዊ ምሕደራ ንኤርትራ ብጎንጽ እንተዘይኮይኑስ፡ ህዝብና ብመትካእታ ወይ ብምርጫ ዝተቀበሎም ምምሕዳር ግዝአት ከም ዘይነበረ ታሪኽ ትማልን ሎሚን እዩ። ብኣንጻሩኳ ደኣ ባዕዳውያን ገዛእቲ ንሕጊ እንዳባ ኤርትራ ኣኸቢሮም፡ ንምምሕዳራት ወረዳ ይኹን ኣውራጃ ከይተንኸፉ ክኸዱ ዝመረጹ። እዚ ዘመስክሮ ከኣ ጣልያን፡ እንግሊዝ፡ ንጉስ ሃይለስላሴ፡ ደርግ ወዘተ ቆፎ ንህቢ ከይተንከፍካ መዓር ምብርባር መስመር ምንባሩዮ። ልክዕ ህዝቢ ኤርትራ ውሽታዊ ጉዳያቱ ኣብ ትሕቲ ግዝአት ባዕዲ ብሕጊ እንዳባን ብስርዓት ክዳነይ ዝጸንሓሉ መዋእል ዘረጋግጾዮ። ህግዲፍውንኳ ነታ ዘይትስገር ሕጊ እንዳባ ኤርትራ ክሳብ ትጥዕም ክዋጥየላ ዘይተራእየ ኣይኮነን። ስልጣኑ ምስ ኣደልደለ ሓደ ሸነኽ፡ ደቅናዮም ዝበለ ህዝቢ ኤርትራ ዝሃዖም እምነት ክሳብ ዝኸድዑ ኣብ ትሕቲ ስርዓት ከይዶም ሰጉሞምን እዮም። ከፍርስዎ ፈቲኖም ህዝቢ ከኣ ክሳብ ሕጂ ይቃለሶም ምህላዉ ትሪ ስርዓትን ሕግን ህዝቢ ኤርትራ ማዕረ ክንደይ ሓያል ምኳኑ ዘርኢ እኹል ምስክርነትዮ።

እቶት ንምኽዕባት ተክኒካዊ ዕብይት መሃዝነት ኣቦታትና ኣደታትና

ትሕዝቶ ንምስላን ማለት ማእቶት ክብ ንምባል፡ ስድራ ቤት ካብ ዓመት ንዓመት ብዘይገለ ስክፍታ ንምንባይ፡ ካብ ቀደም ጥንቲ ኣቦታትና ንመዓልታዊ ስርሓቶም ብዘሳልጡሎም መንገዲ ብዙሓት ስርሓት ስርሓም እዮም። ኣቦታትና ከባቢኦም ካብ ቆጥቋት ንግራት ብምቕያር ከባቢኦም ተቆጻጺሮም ቆዋሚ ቦታትታት ሕርሻ ክገብሩ በቛዶም። ንዝተቆጻጸርዎ ቦታ ፍርያት ክረኽቡሉ ካልእ ተወሳኺ ስርሓት፡ ጻዕሪ፡ መሃዝነት ስለ ዘድለዮም ከኣ ብዘርኽብዎ ውድዕ ከም ቆርበት፡ ገረብ፡ ዓጽሚ፡ ሓመድ መሳሊ ተበላሒቶም፡ ናውቲ ምሂዞም ይሰርሑ። ኣብ ማእቶት ብዝያዳ ከም ዝረብሑ ቅልጡፍ ዝኾነ ኣገባብ ክጥቀሙዎን ሓጊዞም።

ካብ ገረብ ጸሪቦም፡ ኣርዑት፡ ነዊት፡ ዕርፊ ወዘተ፡ ገመድ፡ ሰኪዔት ወዘተ ኣፍርዮም። ካብ ሓመድ ሓጺን መሓረሻ፡ ጎዘሞ፡ ፋስ፡ ካራ፡ መብረድ ኣፍርዮም። ብዘካይድዎ ዘይሕለል ጻዕሪ ነቲ ጥንታዊ ናውቲ ማእቶት ንሓድሽ ናውቲ ማእቶት ቀይሮም ክውንኑ በቛዶም። ፍግረ መሬት ንምክልኻል ደረት ረቢቦም፡ ኣግራብ ተኸሎም እዮም።

ኣደታት ኣብ ዘቤታዊ ስርሓት ካብ ሓመድ ብዝማዕበለን ካብ ሓደጋ ዘድሕነን ኣብነት መጎጎ፡ እቶን፡ ሞጉዲ፡ ሰተታ፡ ጸሕሊ መኸምቢያ ሰሪሐን፡ እዚ ከኣ ኣብ ግዜኡ ተክኒካዊ ጸግማት ዝፈትሐ ጸብለልትነት ዘለዎ ንባዕሉ ዘደንቕ ታሪኽዮ። ኣብቲ ግዜቲ ኣብ ምዕራብ ሃገራት ክሳብ ሎሚውን እንተኾነ ኣብ ደገ ስጋ ንምጥባስ ዝጥቀሙሉ ኣገባብ ክፉት እቶን ብምዝማድ መጎጎ ዓድና ማዕረ ክንደይ ካብ ሓደጋ ትከላኸለሉ እርኑብ ምንባሩን ምህላውን ዘደንቕ ስርሓትዮ።

ምእንቲዚ ኣቦታትና ኣደታትናን ኣብ ዘቤትን ግዳምን ንመዓልታዊ ናብራ ዕብየት ዝገብርዎ ኣስተዋጽኦ ብቀሊል ክግመት ዘይክእል ስርሓት ዝፈጸምሉ ታሪኽንዮ። ብሓቂ ፈላግት ታሪኽ ኤርትራ ካብዚ ንላዕሊ ክገልጽዎ ከም ዝኸእሉ ዘሎና እምነት ኣብ ቦትኡ እንዳሃለወ፡ ንህዝብና ብዘጽንፋልና ውሕሉል ታሪኽ ኣብ ርእስና ክንስቅሎ ከንኸብሮ ከነሞግሶ ዝግብኣና። ነዚ ታሪኽ ኣኸቢርና ንምምዕባሉ እንተሰራሕና ከኣ ዝያዳ ክብሪ ንረክብ። ብዝተረፈ ዝሰራሕናዮ ዘይብልና በቲ ዝተገልጸ፡ ጉዳይ ነፍስና ዘይፈለጥና ድሑር ሕብረተ ሰብ እንዳበልና ክነብር ዘምጽኣልና ክብርን፡ ንበጽሖ ዕብየት የብልናን።

ህዝብ ኤርትራ ብዘለዎ ዓቕምን ክእለትን፡ ኣገባብ ኣነባብራ ብዘየገድስ ብቀረባ ጸገማቱ ንምፍታሕ ዝገበሮ ኣስተዋጽኦ፡ ኣብ ሂወት ዘለዎም ጠመተ ኣዝዩ ዝድነቕዮ። ክምዕብል ኣለዎ ዶ ዝብሃል ብዘረባን ብምንኣኣስን ዘይኮን ብግብሪ እወ ክምዕብል ኣለዎ ዝብል ሓሳብ ኩሉ ክስመማዕሉ ዝኸእልን ዝመስልን ዘረባዮ።

ርክባትን ዝምድናታት ህዝባን

ህዝቢ ኤርትራ ብሰላም ክነብርዮ ዝደልን ዝመርጽን፡ ምኽንያቱ ብዘይካ ስእነት ሰላም ኩሉ ሃብቲ ስለ ዘለዎ። ከምዚ ሎሚ ኮይኮነ፡ኩሉ ስለ ዝውንን ከኣዮ ኣብ ከባቢኡ ዕግርግር ዝቅልቀልን ዝረኣይን። ህዝብና ዘይፈትዎ ጉዳይ ጭቆና፡ ዕግርግር ኩናትን ወረ ኩናትን፡ እዚ ኩነታት እንተዘየለን ክሳብ ዘይተጋህደን ከኣ ንኩሉ ሰማዒ ሰሰናዩ ዝስዕብ ዝኸእል ለዋህ ገርህይና ህዝቢዮ። ብታሪኹ ስለ ዝተኣማመን።

ኤርትራ ካብ ጥንቲ ብዘለዎ ጂኦግራፋዊ ኣቀማምጣ፡ እንተስ ብንግዲ፡ እንተስ ንሓድሽ መጻኢ ሂወት ዝፍትሽ ነጋዳይ ይኹን ሕያዋይ ገያሻይ ተቀባሊትን መንእገዲትን ሃገርዮ። ኣብ ኤርትራ ብሕጊ እንዳገባ ንመቀበል ጋሻ ብሕጊ ዝጸደቀ ውዕል ኣለዎ። ጋሻ ኣብ ኤርትራ ክቡርዮ፡ ዝኾኣን ጋሻ ክሳብ ጎደቦ ናብ ካልእ ዓዲ ወይ ቁሽት ዝሳገር ብኸብረት ተቀቢሎም ብኸብረት ዘፋንዉ፡ ነቶ ኣጋይሽ ጥራሕ ዘይኮነስ ነቶም ምስኦም ዘለዎ መጽዓኛታት ኣድገ በቅሊ ከይተረፈ ኣሕዲሮም ኣዕንጊሎም ዘፋኑዉ ስርዓትን ህግን ዘለዎ ህዝቢዮ። እዚ ከኣ ሓደ ብግዜኡ ዝነበረ ዲፕሎማሲያዊ ዝድምናታት ህዝቢ ኤርትራ ዘንጸባርቕዮ። እዚ ኣቀራርባን ዝድምናታት ግርህነትን ልዋሃትን ስለ ዝነበሮ ብዙሕ ኣብ ግዕዞ ሰላምዊ ሂወቱ ጎዲእዎዮ።

ሎሚ ከኣ ገበል ምሕደራ ህግዲፍ ንክብርታት ህዝቢ ኤርትራ ዕርቃኑ ኣውጺኡ፡ ዋጋ ዘይብሉ ህዝቢ ገይሩ ንወለዶታት ንምጽናት ጠንቂ ዝኾነ ስርዓት ብዘይካ ንባእስን ንጽልእን፡ ንዕርቅን ሰላም ዘይዕድም ህዝብና ምስ እዚ ኩሉ ክብርታቱ ዓይኒ ንዘለዎ ዝርኢ ዕውር፡ እዝኒ ንዘለዎ ንዝሰምዕ ጸማም፡ ንዝሓስብ ደንቆሮ ቀይርዎ ይርከብ።

እንተኾነ ብውሽጢ ይኹን ብግዳም ዝመጽእ ባዕዲ ንውሕልና ታሪኽ ህዝቢ ኤርትራ ክስዕረሉ ከጥፍኦን ዝኸእል መሃዝነት ክሳብ ዘይብሉ፡ ነቲ ንቡር ክቡር ባህሊ ኣብ ምምዕባሉ ከዳናጉን ይኸእልንምበር ከቶ ነበረዮ ነበረ ከም ዘየገብሮ ሎሚ ኣብየ ቦትኡ ዝርከብ ሓያል ኤርትራዊ ሕልና ድምጹ ከስምዕም ከም ዝውዕልን ዝሓድርን ዘሎ እቲ ውርሻ ውሕልና ታሪኽ ዓደቦ ኤርትራ ዘሕደሮ ሓያል ክብሪ ምትእስሳርንምበር ካልእ ምስጢር የብሉን።

ሓድነትን ምክብባርን ኤርትራውያን ከአ ካብዞሊ ሓድሕድ ምክብባር ዝመንጨዎ ብኸብሪ ብሓይሊ ዘይግፍተን ማዕጾ፡ ዘይጉልበብ ዘይውንዘፍ መሰረት ኩሉ ኤርትራዊ ሰረት ኒሕን ቃልስንዮ።

እዚ ኣብ ላዕሊ ዝተጠቐሰ ብዘመናዊ ፖለቲካዊ ፍልስፍናን መግለጽን ክትርጎም እንከሎ ሓደ ደሞክራሲያዊ ትካል ኣብ ኤርትራ ኣንፈት ምንባሩ፡ ብሕጊ ባህልን፡ ምጣነ ሃብታዊ ትሕዝቶ ተክኒካዊ ዕብየትን ምስ ግዜኡ ማለት ቦቲ እዮኑ፡ ዲፕሎማሲያዊ ዝምድናታት ተባሂሉ ክዝረበሉ ዝኸእል ሓቂዮ። ካብኡ ንላዕሊ ዘይሰጎመ ከአ ከምጎቲ ዝተግልጸ ብዓብዩ መግዛእቲ፡ ሓድሽ ወለዶን ኣብ ነጻ ኤርትራ ዝሕተትሉ ይኸውን።

ኣብ መደምደምታ ከም ኣብ ብርቱዕ ማዕበል ባሕሪ ትናወጽ መርከብ ዘይኮናስ ሓያል ዕፍሪት ታሪኽ ዘሎና ህዝብን ሃገርን ንኩነታትና ብሓድነትን ሰኒት ክንመዝን ዘክእለና ብዙሕ ሓባራዊ ረብሓን ጠቕሚ ህዝብናን ሃገርን ጥራሕ ዘይኮነስ፡ ካብ ትምክሕትን ፈኸራን ወጻኢ ብምክብባርን ሰኒትን ንጎረባብቲ ሃገራት ሰጊሩ ዝባጸሕ ዝኸእል ዘለዎ ህዝቢ ኣብ ዝኾነ ይኹን እዮን ክጠራጠርን ብኩነታት ርእሱ ኣድኒኑ ክኸይድ ዘይግብኦ ኩርዑን ክቡር ህዝቢ እዩ።

ዜናን ሓበሬታ ሰዲህኤ

5 ነሓስ 2018